

ISSN:2423-7663

فصلنامه علمی - پژوهشی مهدویت
سال هجدهم / شماره هفاد و دوم / تابستان ۱۴۰۳

واکاوی نقش خواص شیعه در تثبیت مفهوم انتظار و ارتقاء امید به جوانان*

طاهره محقق^۱

چکیده

عصر پیش از ظهور، از یک طرف دوره شکوفایی علمی - فرهنگی و ارائه نظریات نو به جهان و از طرف دیگر عصر هجوم شبهات اعتقادی است. مفهوم انتظار به عنوان محوری ترین باور مشترک در بین معتقدین به ادیان الهی یافت شده است و مبنای آینده‌ای روشن و محرکی نیروبخش برای جامعه معتقد به نجات توسط منجی آخرالزمان است. نوشتار حاضر تحلیلی، انتقادی به وضعیت موجود و نیز واکاوی نقش خواص جوامع اسلامی در انتقال و ارتقاء مفاهیم انتظار و امیدآفرینی به جوانان است تا طرحی ارائه نماید که براساس آن خواص بتوانند در شرایط حساس کنونی موجب ارتقاء امیدآفرینی شوند. نتایج پژوهش عبارتست از این که براساس وعده الهی در کتاب مسلمانان آینده حکومت جهان از آن مستضعفان است و کارگزاران آن علمای دین هستند و مبنای حرکت اجرای احکام قرآن در جهت کمال مطلوب است تا زمینه برقراری حکومت عدالت گستر فراهم شود.

واژگان کلیدی

امیدآفرینی، خواص، علماء، انتظار، جوانان.

مقدمه

باور به منجی آخرالزمان و برپایی عدالت سراسری یکی از وعده‌های حتمی و امیدآفرین در تمامی ادیان اعم از الهی و غیر الهی است. در پیشینه تاریخی و باورهای دینی ادیان همواره مردم به ظهور فردی که موجب نجات آنان از چنگال ظلم و ستم شده است، وعده داده شده است. این وعده علاوه بر امیدواری موجب تلاش، پایبندی و مسئولیت پذیری بیشتر پیروان ادیان الهی شده است؛ اما آنچه امروزه جهان را دچار حیرت و شبهه آلود کرده است ظهور و بروز فرقه‌های ضاله به نام دین است. هر روز خبرهای تازه‌ای از باورهای خرافی در قالب علم روز در رسانه‌های اجتماعی و فضای مجازی موجب آلودگی اذهان می‌گردد و به طرق مختلف به

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۱۱

۱. استاد جامعة الزهراء (ع) و پژوهشگر المصطفی (taherehmohaghegh@gmail.com).

جذب نیرو اقدام می‌کنند. این اقدام ریشه در نیازی طبیعی و آرمانی جهانی دارد که ناخواسته صاحب خود را در گردابی از جهالت فرو می‌برد. این پدیده‌های فکری مسؤولیت مراجع تقلید و متخصصان علوم دینی را دوچندان می‌کند تا با شناسایی چالش‌ها و شبهات به پاسخگویی آنان در سطوح مختلف و به روش‌های گوناگون اقدام نمایند.

از سال‌های دور نسبت به شوک آینده هشدارها داده شد، بسیاری از جوامع آن را جدی گرفته و برای نسل‌های آینده خود برنامه‌ریزی کردند، مبانی تربیت را از خانه تا آموزش‌گاه و سپس نهادهای دولتی بر عهده گرفته تا روش یکسانی در انتقال مفاهیم ارزشی مورد نظرشان به کار گرفته باشند؛ اما در جوامع جهان سوم به ویژه اسلامی خانواده با شعار آزادی عقیده رها شد و هرکس به فراخور نیاز و سلیقه خود به تربیت فرزند اقدام کرد و نتیجه شد آنچه اکنون مشاهده می‌شود. تذکر و اعلام خطر رهبر انقلاب توانست نیروهای انقلابی را جهت دهد؛ اما کافی نیست و به تلاش جهادی نیاز است تا راه باقی مانده به سلامت طی شود.

هرچند تلاش‌های فراوان و خوبی در کارنامه ۴۵ ساله انقلاب اسلامی برای زمینه‌سازی حکومت مهدوی مشاهده می‌شود؛ اما برای تحقق آن به تلاش مضاعف نیاز است. در خصوص وظایف خواص و رسالت علماء و متخصصان علوم دینی کتاب‌ها و مقالات فراوانی به نگارش درآمده است؛ اما هنوز کافی نیست؛ اجماع نظری و عملی مشاهده نمی‌شود. موازی‌کاری؛ یعنی بی‌خبری از فعالیت‌های دیگران در حیطه مهدویت و نداشتن انسجام نیروها علاوه از دست دادن فرصت، موجب دیر به مقصد رسیدن می‌شود. این کار نیاز به اتحاد دارد در انجام، ثبت پیشینه و مشخص کردن محدوده کار دارد تا علاوه نشان دادن وحدت روشی موجب جلب اعتماد و جذب مخاطب گردد. این که هر ساله نزدیک نیمه شعبان جشن‌ها برگزار شود و بعد تا سال آینده بساط جمع شود ضعف بزرگی است. منتظر هیچ‌گاه بساط جمع نمی‌کند؛ بلکه حتی پست خود را ترک نمی‌کند؛ چون قرار ندارد از هر علامت و نشانه‌ای استقبال می‌کند تا خود را به مراد برساند یا خبری از او بگیرد که کجاست؟ و چقدر راه مانده تا برسد؟ آیا براستی ما این‌گونه منتظریم؟ یا فقط به دنبال منفعت خود از دولت مهدوی و ظهور او هستیم؟ نوشتار حاضر طرحی برای با واکاوی وظایف خواص در شرایط کنونی جامعه امروز است تا چگونگی فعالیت خواص در ابعاد گوناگون در عصر حاضر را تحلیل کند. شرایط حساس کنونی را بررسی کند، علل کم‌کاری و ضعف‌های گذشته شناسایی شود و در نهایت راهکارهای عملی برای جبران گذشته ارائه نماید.

مفهوم‌شناسی

خواص: ضد عوام مردمان خاصه (دهخدا، ۱۳۴۷ش: ج ۲۱، ۸۱۵) برگزیدگان، بزرگان (انوری، ۱۳۸۱ش: ج ۴، ۲۸۵۵).

انتظار: امیدواری، چشم‌داشت، ترصد و چشم به راه داشتن (دهخدا، ۱۳۴۷ش: ج ۷، ۲۹۴) توقع چیزی داشتن (ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ج ۱، ۴۲۴) در اصطلاح انتظار به حالت روانی گفته می‌شود که قلب خود را برای چیزی که انتظار آن را می‌کشد، آماده می‌کند (موسوی اصفهانی، ۱۴۰۴ق: ج ۲، ۱۵۲). انتظار به معنای اشتیاق انسان برای دسترسی به وضعی برتر و بالاتر است و این حالتی است که بشر همیشه باید در خود حفظ کند و پیوسته در حال انتظار فرج الهی باشد (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۷۵/۱۰/۰۶).

جوان: جوان در مقابل پیر؛ یعنی کسی که سال چندان از عمرش نگذشته باشد (موسوی اصفهانی، ۱۴۰۴ق: ج ۱۶، ۱۳۹). واژه «جوان» معادل کلمه «شاب» در زبان عربی است که خود از ریشه «شب» مشتق شده است. ابن فارس معتقد است واژه «شب» بر رشد چیزی دلالت می‌کند و نیروی آن در حرارتی است که عارض آن می‌شود و از همین باب است «شبت النار؛ یعنی آتش را افروختن پس واژه شاب «جوان» از همین معنا گرفته شده است. چنان که گفته می‌شود:

شب الغلام شبابا (ابن فارس، ۱۴۱۴ق: ج ۱، ۵۱۲)؛
یعنی پسر من به سن جوانی رسید.

قرآن کریم کلمه جوان را در قالب واژه‌هایی چون «فتی» و «غلام» بیان فرموده است.

تعریف اصطلاحی جوان

دوران زندگی انسان به سه مرحله کودکی، جوانی و پیری تقسیم می‌شود. دوران جوانی سرمنزل قوت و نیرومندی ایام زندگی است که از دو طرق به ضعف و ناتوانی احاطه دارد، از طرفی ایام کودکی و از طرفی دیگر، ناتوانی دوران پیری است. دوران جوانی مرحله‌ای است که انسان از حالات طفلی و طفیلی بودن بیرون آمده، قدم به دنیای وسیع‌تری می‌نهد. مقطع جوانی دوران درخشندگی و فروغ زندگی است به عبارتی دیگر دوران سرور و شادمانی، قوت، قدرت، نشاط و امید، کار و کوشش، شور، نشاط و هیجان معرفی شده است. این دوره بهار زندگی و آغاز شکفتگی ذاتی هر انسانی است؛ یعنی دوران بلوغ، دوران تحول اساسی روحی و جسمی، دوران استقلال شخصیت و پایان یافتن اتکائی است (مطیعی طالقانی، ۱۳۹۲ش: ۸۹-۹۳).

خواص و تشخیص موقعیت زمانی - مکانی

برای ورود به بحث لازم است مثال ساده و روشنی بیان شود. آیا تاکنون فرزند یا اعضای خانواده خود را گم کرده‌اید؟ چه حالتی داشتید؟ از خانواده‌هایی که مفقودالاثر دارند بپرسید چه حالی دارند؟ در مفهوم‌شناسی، انتظار؛ چشم به راه داشتن معنا شده است. در بحث انتظار موعود، برای چه هدفی و منتظر چه کسی هستید؟ منتظر واقعی چه صفاتی دارد؟ کلاه خود را قاضی کنیم آیا ما منتظریم؟ کوتاه‌ترین و روشن‌ترین پاسخ به این سؤال «خیر» است؛ زیرا منتظر آرام و قرار ندارد.

جامعه منتظر دارای صفات و ویژگی‌های خاصی است که باید ایجاد شود. جامعه مسلمان ایران هیچ‌گاه شب پر استرس برای شنیدن خبر زنده بودن رئیس «جمهور خستگی‌ناپذیر» خود را فراموش نمی‌کند. گم کردن و منتظر ماندن به همان اندازه سخت و طاقت‌فرسا است. کدام یک از شیعیان به این درجه از انتظار رسیده‌اند؟ که اگر به این مرحله برسیم مقدمات تشکیل حکومت اسلامی به فرماندهی منجی آخرالزمان فراهم خواهد شد.

عصر کنونی یا عصر هوش مصنوعی که براساس داده‌های فضای مجازی، وبلاگ و وبسایت‌ها مدیریت می‌شود، جوان مسلمان را ناخواسته وارد گردابی از نادانسته‌هایی که باید می‌دانسته؛ اما والدین، مربیان و خواص جامعه در رساندن مفاهیم به او کوتاهی کرده‌اند، می‌گرداند و او به ناچار با پذیرش رأی اکثریت نظریه نادرست را انتخاب و به آن عمل می‌کند. چه کسی یا چه کسانی در انتخاب او مقصودند؟ براساس آیاتی از قرآن کریم که به رویدادهای آینده انسان و جامعه انسانی اشاره کرده است؛ همچون برپا شدن حکومت توحید و عدالت، خلافت انسان در زمین، وراثت و فرمانروایی صالحان و پیروزی حق بر باطل (نور: ۵۶) که امیدآفرین است. از مجموع روایات درباره آخرالزمان برمی‌آید که نشانه عمده و عمومی آغاز این دوران، فراگیری فساد و تباهی در جامعه انسانی است. در این هنگام است که حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف ظهور می‌کند و تحول ژرف و شگرفی روی می‌دهد و تباهی و ستم از میان می‌رود و جامعه آرمانی اسلام جان تازه می‌گیرد. زمین آباد می‌شود، خردمندی و بالندگی بر جامعه انسانی حاکم می‌گردد و میان انسان و طبیعت آشتی و سازگاری کامل پدید می‌آید (پژوهشکده تحقیقات اسلامی، ۱۳۸۶ ش: ۳۹). توصیف آرمان‌شهر یا مدینه فاضله در آیات و روایات اراده‌ها را محکم و امیدها را افزایش می‌دهد؛ اما آیا این کافی است؟ چه امکاناتی لازم است تا این امیدها تبدیل به نیروی محرکه شود؟ در آخرالزمان علاوه بر پیشرفت علوم و استقبال از نظریات نو، دوره تضارب و تعدد آراء نیز هست. روایات نسبت به آنها هشدار داده است. در این دوره «فتنه چون شب

تاریک، شما را فرا خواهد گرفت، بین مشرق و مغرب خانه‌ای از مسلمین باقی نمی‌ماند مگر این‌که فتنه داخل آن خانه می‌شود» (نجفی، بی‌تا: ۳۲). این فتنه‌ها چیست که داخل خانه‌ها می‌شود و منجر به آشوب‌های سراسری می‌گردد؟ تغییر ذائقه بشر بر اثر پیشرفت تکنولوژی و تعدد نظریات از یک طرف و رقابت فرق بر سر جذب نیروی جوان از طرف دیگر زمینه رواج دروغ برای از بین بردن رقیب را در فضایی سهل‌الوصول و سراسری فراهم کرده است.

این خطر از سال‌ها پیش توسط جامعه‌شناسان پیش‌بینی شد. «الوین تافلر» در کتاب *شوک آینده نسبت به تغییرات پرشتاب*، متنوع و اساسی در تفکر جوامع بر اثر تغییر روند زندگی مدرن، تجربه‌های نو از پدیده‌ها، در اختیار گرفتن و رام کردن تکنولوژی و مهاجرت و انتقال خورده فرهنگ‌ها و هنجارها هشدارها داده است (ر.ک: تافلر، ۱۳۹۱ ش: ۴۹، ۲۰۰ و ۳۰۰-۴۰۰). در این شرایط تنها جوامعی از موج گسست و ضعف نجات می‌یابند که بتوانند مبانی سیاست و جامعه‌شناسی را در مثلث ثروت، نیروی محرک جوان و قدرت مدیریت کرده افق روشنی برای آینده نظام ارزشی خود ترسیم کنند (ر.ک: ابوالحمد، ۱۳۸۲ ش: ۷۵-۲۰۰) پیش‌بینی و رصد اتفاقات آینده براساس وعده قرآن و روایت اسلامی و بررسی تحولات جامعه‌شناسی یکی از ضروریات اجتناب‌ناپذیری است که باید توسط خواص جوامع اسلامی همواره مدنظر قرار گیرد. مراجع تقلید که تنها با «فتوا» می‌توانند نظم جامعه جهانی را بهم بریزند؛ چرا امروزه نسبت به وقایع روز و مسئله فلسطین که آشوب آن سرآغاز وقایع ظهور است واکنشی نشان نمی‌دهند و تنها به محکومیت بسنده کرده‌اند؟ در حالی که قرآن «یا ایها الذین آمنوا لا تتخذوا الیهود و النصارى اولیاء بعضهم اولیاء بعض...» (مائده: ۵۱) نسبت به دوستی با آنان هشدار داده است. تنها یک حکم مراجع کافی است تا مسلمانان ارتباط خود را با یهود قطع کنند؛ زیرا «کنش متقابل» (ر.ک: ریتزر، ۱۳۸۸ ش: ۲۶۷-۳۰۰) در نظریه‌های جامعه‌شناسی یکی از راه‌های نمادین مقابله و تغییر ساختار جوامع است.

نقش خواص در این شرایط مهم و تأثیرگذار است که به برخی از آنها اشاره می‌شود.

۱. رصد وقایع و اعلان مرزبندی

تبیین عقلی مسائل دین و اصول اعتقادی یکی از وظایف خواص است؛ زیرا «عقل، پایه و اساس انسانیت، حجت باطنی خداوند، وسیله فهم و دریافت معارف بنیادین اعتقادی و یکی از منابع استنباط احکام فقهی اسلام است» (اخلاقی، ۱۳۹۶ ش: ۱۶۵). انسان با توجه به اقتضات زمان و شرایط و امکانات محیط زندگی خود به بلوغ فکری و عقلی می‌رسد و هرچه

دایره تفکر او وسیع تر شود، عاقل تر می شود؛ اما همیشه این امر صادق نیست؛ زیرا امروزه «ابو علم ها علم را دست آویزی برای مقاصد و اهداف خود قرار داده، بت پرستی مدرن» (ر.ک: رفیع، بی تا: ۲۶-۳۰) را رواج داده اند. تشخیص درست از نادرست سخت شده است و نیاز به متخصص و راهنما دارد.

وقایع درون گرا: این نوع حوادث درون ساختاری و درون سازمانی است که با گرایش اکثریت جوامع ارتباط مستقیم دارد؛ یعنی «عقاید، علایق، افکار و خواسته های صواب و ناصواب که به صورت خود به خودی و به تدریج و یا به صورت تعمدی، برنامه ریزی شده و برای هدف خاص به وجود می آید» (مقصودی، ۱۳۶۱ ش: ۳۴) و موجب تحریک خواص و گاه عموم اعضای جامعه می شود افراد را برضد فرد یا باوری خاص وادار به واکنش از پیش تعیین، سیستمی و هدفدار می کند. سردهسته های فتنه در این گونه حوادث معمولاً افراد سطح متوسط و ضعیف جامعه را با تهدید، تحریف و تطمیع با خود همراه می کنند تا به هدف برسند.

برون گرا: در حوادثی که جهانی و سراسری است «افرادی خارج از جوامع از اتحاد و انسجام [گروه یا فرقه ای] رنج می برند و منافع و مقاصد خود را در خطر می بینند» (همان). ثروت، دارائی یا اتحاد این جوامع به خاطر دارا بودن منابع غنی طبیعی و گاه انسانی مورد طمع دیگر جوامع قرار می گیرند و چون به طور طبیعی و رسمی نمی توانند از آنان بهره برداری کنند سعی در آشوب و ایجاد اختلافات اعتقادی بر سر مسائل دینی یا ملی، می کنند تا بتوانند به منافع خود دست یابند. یکی از این مسائل که هر از چندگاه بروز می کند ایجاد چالش در بحث ظهور منجی است. اتفاقاتی پیش بینی می شود؛ اما درست نیست، همین دست آویزی برای فتنه های اعتقادی در جوانان می گردد و زمینه ناامیدی را فراهم می کند.

تشخیص این موقعیت ها و تذکر نسبت به این وقایع از نشانه های نبوغ خواص هر جامعه است. آنان علاوه بر اعلان مرزبندی خود و برملا کردن مهندسی تاریک دشمن برنامه های مقابله ای را اجرا کنند.

۲. تشخیص خطر و روش مواجهه با آن

وقایع و خطرات طبیعی: طبیعت جهان جمع اضداد است. گاه خطرهایی به صورت طبیعی اتفاق می افتد که همان ابتلائات و امتحان الهی است و به عنوان سنتی از سنت های تحویل و تبدیل ناپذیر الهی تعبیر می شود که برای اندازه گیری میزان خلوص افراد اجرا می شود (همان: ۴۱) که معمولاً سطحی، زودگذر و کوتاه مدت است مانند حوادث طبیعی؛ یعنی سیل، زلزله،

طوفان و دیگر وقایع است. خواص در این گونه حوادث بنا به تشخیص خود در زمان وقوع علاوه بر کمک مادی با حفظ آرامش مردم جامعه را به صبوری دعوت می کنند. برعکس جوامع غیرمسلمان و برخوردار با تمام قوا به کمک مسلمانان می شتابند. این جای سؤال دارد آنان از این کمک بلاعوض چه هدفی دارند؟ در کشورهای جهان سوم که بر اثر جنگ دچار آسیب شده اند به دنبال کودک مستعد هستند تا آنان را به اروپا و آمریکا ببرند، چرا تربیت این کودکان برایشان مهم است؟ ساده ترین پاسخ انسان دوستی است؛ اما چرا آنان نسبت به کارتن خواب های خود ترحم ندارند؟ یکی دیگر از خطراتی که باید نسبت به آن هشدار شد. پرسش های رایج در ابتدای جلسات پرسش و پاسخ با جوانان این است که چرا جوامع مسلمان؛ به خصوص شیعه از نظر اقتصادی ضعیف است؟ چرا غیرمسلمانان بدون تعصب و با در اختیار قرار دادن امکانات از تخصص مسلمانان استفاده می کنند؟ آیا این خطر نیست؟

وقایع و خطرات غیرطبیعی و از پیش تعیین شده: وقایعی که همواره باید رصد شود، خطر نفوذ و ایجاد تفرقه میان جوامع اسلامی است. حوادث و فتنه هایی که از با ایجاد رقابت میان افراد تأثیرگذار جوامع اسلامی شکل می گیرد. دشمنان با زیرکی آنان را مشغول مسائل هیجانی و تحریک آمیز می کنند. آنان با شعله ور کردن حس قدرت طلبی زمینه حسادت را فراهم می کنند و منجر به جنگ و خون ریزی داخلی می شوند (ر.ک: همان: ۴۴-۴۵) که گاه «تدریجی و بلندمدت» (همان: ۳۵) و گاه کوتاه مدت و عمیق هستند. مثال گویای این وقایع ناگوار که منجر به نابسامانی و آوارگی عده زیادی از مردم در فلسطین، سوریه، عراق و افغانستان شده است. چرا خواص خطر را درک نکردند؟ چرا ریشه یکدیگر را خشک کردند و مردم خود را آواره کردند؟ غفلت خواص ملت ها را بیچاره می کند.

کجای محاسبه خواص اشکال داشت که منجر به این وقایع خطرناک شد. به راستی چگونه می توان به گفته بیان گذار انقلاب اسلامی جامعه عمل پوشاند و «با یک سطل آب که مسلمانان متحد به دست گیرند اسرائیل» (خمینی، ۱۳۹۵ ش: ج ۹، ۲۷۴) و اسرائیل های خطر را راهی اقیانوس کرده و از روی زمین محو کرد؟ چگونه می توان انتظار و امید را در جامعه گسترش داد؟ تا مسلمانان همچون یار خراسانی امام صادق علیه السلام به فرمان امام زمان خویش وارد تنور آتش شوند. خطر که مشخص است اتحاد خواص با راهبردهای کلان ولی فقیه زمان لازم است تا عموم جوامع اسلامی در مقابله با دشمنان اسلام تقویت شوند، در برابر مشکلات صبور و پایدار باشند و با شجاعت مسؤولیت خود را به انجام برسانند و با برپایی عدالت حق مظلوم ستانده شود و بساط ظلم برچیده شود (ر.ک: ملکی راد، ۱۴۰۱ ش: ۳۶-۴۰).

ابعاد فعالیت خواص

پیشتر نظر رهبر انقلاب اسلامی در مورد انتظار بیان شد. چگونه می‌توان به این مرحله از امیدواری رسید و چه کسی علاوه بر خود فرد در رسیدن به این درجه از انتظار دخیل است؟ مرور تاریخ زندگی بشر نشان از تحولات و تغییرات گوناگون ناشی از وقایع طبیعی و برنامه‌ریزی شده توسط قدرت‌های جهانی بوده است. خالق انسان‌ها بنابر مصالح هر دوره زندگی افرادی را برای هدایت خلق فرستاده است؛ اما نیازهای هر دوره با دیگر دوره‌ها متفاوت است. پیامبر ﷺ در آخرین سفر حج امام (مأئده: ۶۷) بعد از خود را معرفی کردند و در توصیف علماء امت خویش فرمودند: «علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل» دانشمندان امت من مانند انبیای بنی اسرائیل هستند (مجلسی، ۱۱۱۱ق: ج ۲، ۲۶۲). این اعلام نشان داد که بشر از این پس می‌تواند بدون دسترسی به وحی و با استفاده از قوه عقل راه سعادت خود را بیابد؛ اما خودرأیی و استفاده از قوه عقلی که به دنیا تمایل داشت جامعه اسلامی را دچار تفرقه کرد. پیامبر ﷺ که این حوادث را پیش‌بینی کرده بودند برای حفظ وحدت و آرامش جامعه و پیشگیری از فتنه و دودستگی به امیرالمؤمنین (ع) سفارش کردند:

دست به شمشیر دراز مکن که موجب فساد و فتنه و تفریق و تشتت و خروج از آئین اسلام می‌شود و در بین آنها اصلاح کن و در صورت انحراف طریق، صبر را پیشه کن؛ زیرا تو مانند هارون هستی نسبت به موسی که او نیز برای حفظ کیان رسالت برادرش موسی دست به شمشیر نزد (حسینی طهرانی، ۱۴۲۶ق: ج ۱۰، ۳۹۳؛ مجلسی، ۱۱۱۱ق: ج ۳۸، ۱۵۴).

مطالعه تاریخ و واکاوی حوادث آن در زمان‌های مختلف چراغ راه دین‌پژوهان و علمای دین بوده است. در دوره غیبت و محرومیت از حضور امام معصوم (ع) علماء همان وظایف رسولان الهی؛ یعنی وظیفه راهنمایی خلق و پاسخ به شبهات اعتقادی را بر عهده دارند. در تحلیل این نظریه به حدیثی از امام صادق (ع) اشاره می‌شود:

العالم به زمانه لا تهجم علیه اللوابس (مجلسی، ۱۱۱۱ق: ج ۷۵، ۲۶۹)؛

آن کس که از وضع زمان خود آگاه است، مورد هجوم اشتباهات قرار نمی‌گیرد.

خواص قرن حاضر باید با هوشیاری کامل مسائل روز، شبهات اعتقادی، خلأ روحی، فکری و اجتماعی را دریابند و آنها را به شکل صحیحی پاسخ دهند. این اقدام نیاز به فعالیت همه جانبه و شبانه‌روزی در همه ابعاد زندگی دارد که به برخی اشاره می‌شود.

۱. فعالیت عملی - آموزشی توأمان

بررسی تاریخچه انقلاب‌های بزرگ نشان می‌دهد آنان پشتوانه اعتقادی داشته‌اند؛ یعنی پیروان براساس باور خود برای دست‌یابی به آینده آرمانی تلاش کرده‌اند. با این مقدمه دو مؤلفه آموزش و عمل تبیین می‌شود.

آموزش دستورات دین: یکی از نیازهای اساسی انسان‌ها، نیاز به آموزش و دانستن است و در این دوره از تاریخ با پیشرفت علم، تعداد افرادی که نیاز به تخصص دارند هم فراوان است. «دین نیازی فطری و پیوسته مایه ارتقای افراد و تغییر شکل جوامع بشری بوده است» (مطهری، ۱۳۵۸ش: ج ۲، ۲۹). به همین دلیل افراد مغرض با اهداف مختلف سعی در گمراه کردن گروه‌های هدف و ایجاد شبهات علمی و اعتقادی می‌کنند. به طور مثال یکی از نظریه‌هایی که افراد مغرض مطرح می‌کنند این است که چرا از زمانی که دوربین اختراع شد دیگر دریایی شکافته نشد یا عصائی مار نشد؟ این شبهه را برای جوانان مسلمان مطرح می‌کنند همان‌ها که به خاطر مشکلات و جنگ‌های داخلی مجبور به مهاجرت در سراسر عالم شده‌اند. آنان دنیای جدید را با داشته‌های خود مقایسه کرده، دچار سردرگمی و تحیر شده‌اند. تردیدی که آنان را دچار دوگانگی در تصمیم می‌کند؛ این که داشته‌های خود را رها کند و با نظریات روز زندگی کند؛ یعنی فقط دنیای خود را آباد کند یا به ندای درون پاسخ دهد و به دنبال نیاز فطری برود. این جاست که رسالت علمای دین و خواص متخصص سنگین‌تر می‌شود که با آموزش مستقیم و غیرمستقیم همزمان به روشنگری و پاسخگویی بپردازند؛ زیرا خداوند با رزق علم «العلم نور یقذفه الله فی قلب من یشاء» (شیرازی، ۱۳۸۳ش: ج ۲، ۱۴۱) آنان را رسول خود قرار داده است تا «با برقراری ارتباط مؤثر و تعامل روحانیت با مردم» (کریمی، ۱۳۹۲ش: ۶۵) به تبیین مسائل علم بپردازند. بازخورد این آموزش‌ها اکنون در رسانه‌ها کاملاً مشهود است. در ایام خاص مثل «یوم الحسین؛ عاشورا» خیابان‌های اروپا و آمریکا و استرالیا؛ یعنی چهار جهت جغرافیای زمین مملو از طرفداران اسلام می‌شود. آنان تعداد زیادی مسجد و حسینیه بنا کرده‌اند که نیاز مبرم به عالم دین و متخصص دارد. نمونه بارز آن همایش سالانه «اربعین» که نمایش قدرت دینی شیعیان است و در جمع آنان افراد مختلف با مذهب و باورهای متفاوت یافت می‌شود که برای تحقیق درباره این واقعه شرکت می‌کنند. آیا خواص شیعه برای این فرصت طلایی برنامه دارند؟ تا دل‌های آشفته را جذب کنند.

تهیه محتوای دینی: رصد و آماده کردن محتوا و حضور در جمع این افراد یکی از ضرورت‌هاست که خواص متخصص با برپایی ایستگاه‌های پاسخگویی به شبهات علاوه بر

آگاهی بخشی تبلیغ چهره به چهره مسلمانان و تعامل با دیگر ادیان است. در مواجهه با عموم مردم به متخصص خبره نیاز است؛ زیرا برخی افراد در مبانی یا اصول دچار خطا شده براساس برداشت خود حکم صادر می کنند. برخی تنها به ظواهر عمل کرده دچار تفریط می شوند و برخی با تأویل های نادرست به الحاد و انکار متوسل می شوند. برخی طرفدار نظریه «نیچه» شده «خدا» را مرده می پندارند یا به گفته ماتریالیست ها «دین را از یادگارهای عهد اساطیر» (طباطبائی، ۱۳۸۷ ش: ج ۱، ۴۶) دانسته از ظاهر دین دست می کشند. این گونه افراد یا به طور کل منکر همه چیز می شوند یا پس از مدتی دچار تردید می گردند. تعلیمات اسلام برای این افراد از راه «ارشاد مولوی، استدلال و بیان منطقی، ولایت و کشف به معرفی و تبیین می پردازد تا آگاه شوند و براساس عقل و منطق به دستورات دین عمل کنند» (همان: ۴۷) در این آموزش ها گاه لازم است «عقاید دینی را برهانی» (ر.ک: حلی، ۱۳۶۷ ش: ۲۶) شود تا مخاطب بپذیرد و عمل کند. آموزش و نهادینه سازی مفاهیم دینی و ارزشی توسط مراجع دینی، جامعه روحانیت و متخصصین علوم دینی برای «اتحاد، استقلال، حفظ امنیت و آزادی» (عیسی نیا، ۱۳۸۸ ش: ۸۹-۱۵۰) در جوامع لازم و ضروری است.

۲. فعالیت در فضای مجازی

عصر حاضر همانند گذشته نیست که آحاد مردم به دنبال فهم مسائل دینی مسافت ها را طی کنند تا خود را به متخصص برسانند و مسئله خود را بپرسند؛ بلکه شخصا به فضای مجازی مراجعه کرده پاسخ خود را دریافت می کنند. امروزه فضای مجازی دیگر مجاز نیست؛ بلکه بستری برای تعامل با دیگران است. در واقع همان فضای واقعی با دسترسی آسان تر است. در سوره (توبه: ۱۲۲) با دلیل روشن به عده ای از مسلمانان امر می کند به عنوان انجام یک واجب کفایی باید به تحصیل علم و دانش در زمینه تمام مسائل اسلامی بپردازند و پس از فراغت از تحصیل برای تبلیغ احکام اسلام به نقاط مختلف، مخصوصا به قوم و طایفه خود بازگردند و آنها را با مسائل اسلامی آشنا سازند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱ ش: ج ۸، ۱۹۳). آگاهی از امور، احساس مسئولیت در رسالت شناسی مرجعیت دینی و سیاسی، نگاه راهبردی و کلان نسبت به آینده مسلمانان (ر.ک: جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۹ ش: ۲۵۰-۵۴۰) از جمله وظایف خواص برای تسخیر فضای مجازی در برآورده کردن انتظارات مسلمانان است.

استفاده از تکنولوژی و فناوری اطلاعات از ضروریات زندگی عصر حاضر است. اینترنت پل ارتباطی جهان مدرن است؛ به طوری که گاهی بدون اینترنت و سایر رسانه های دیجیتالی

امکان دسترسی به برخی اطلاعات زمان بر و ناممکن می‌شود. پذیرش تکنولوژی‌های نو در زندگی انسان‌های قرن حاضر به حدی است که در برخی موارد، تأثیر رسانه‌ها و به‌ویژه فضای مجازی بر رشد اجتماعی و اخلاقی بیش‌تر از تأثیر والدین و مربیان است «دسترسی به اطلاعات در اشتغال از راه دور و دورکاری، موضوعی مهم است؛ زیرا در صورت عدم دسترسی به فناوری، مزایای شخصی‌ای که امکان دارد نصیب فرد شاغل از راه دور گردد، از دست می‌رود» (ابراهیمی، ۱۳۹۱ ش: ۱۹). گسترش امکانات فضای مجازی به خصوص شبکه‌های اجتماعی موبایلی، امکان عضویت و دسترسی تک‌تک افراد جامعه را در گروه‌های اجتماعی گوناگون فراهم کرده، باعث شده تا هر کسی و در هر جایی صاحب رسانه‌ای برخط (آنلاین) شود، بتواند نسبت به مسائل گوناگون اجتماعی، فرهنگی و... اظهارنظر کند و واکنش نشان دهد. این پدیده توانسته در کنار افزایش فوق‌العاده سرعت انتشار اطلاعات از طریق هوش مصنوعی، امکان ارتباط تعاملی بین افراد را هم فراهم کند تا جایی در این فضا میان باسواد و بی‌سواد تفاوتی وجود ندارد و همین امر موجب شده افراد منفعت طلب برای کسب منافع خود به شبه‌افکنی اقدام کنند و با ایجاد تفرقه و کینه‌توزی فتنه‌هایی بزرگ و جهانی رقم بزنند. خواص جامعه اسلامی با رصد این وقایع در شکل‌دهی جریان‌های فکری نقش سازنده و هدایتگر خواهند داشت.

۳. شرکت در کنفرانس‌ها و همایش‌ها

یکی دیگر از وظایف خواص در قرن حاضر، شرکت در مجامع علمی داخلی و خارجی است. برخی مسائل دینی ثابت است؛ اما برخی دیگر با توجه به اقتضائات زمان و حال افراد متغیر می‌شود. مهدویت و منجی‌گرایی برای عموم معتقدین به خصوص جوانان جذاب است. آنان همواره در تلاشند افراد معتقد به این عقیده را از نزدیک مشاهده کنند. آنان در مورد مسائل روز چه نظری دارند؟ چگونه لباس می‌پوشند؟ چه مشی دارند؟ تعامل‌شان در مواجهه با دیگران چگونه است؟ حضور مجتهدین و علماء با حفظ شأنیت درس عملی به جامعه مخاطب است. همایش سالانه دکتربین مهدویت با پیام علماء و مراجع برگزار می‌شود. چه خوب است با حضور معتقدین برگزار شود و علاقه‌مندان از نزدیک با علمائی که در این زمینه کار کرده‌اند ملاقات کنند. جلسه پرسش و پاسخ برگزار شود. این اقدامات زمانی به صورت امری واجب در ذهن خواص متبلور می‌شود و آنان را به اقدامات عملی برای شکل‌گیری نظام معرفت دینی در جامعه اسلامی وادار می‌دارد که آگاهی آنان به عبودیت رسیده باشد و لازمه آن تبدیل ذلت به

عزت و رسیدن به غایت الهی است. این نوع تفکر زمینه اجرای طرح کلی تحول در نظام دینی را فراهم می‌کند (ر.ک: صفائی حائری، ۱۳۸۶ش: ۳۵-۱۷۵).

۴. شرکت در انجمن‌های علمی

اگر به انجمن‌های علمی مراجعه شود یا منشی حضور دارد یا رابط، خبری از دبیر انجمن متخصص و کاربلد نیست یا کمتر مشاهده می‌شود. اگر متخصص و اهل علم ساعتی برای مخاطب خود قرار دهید و اطلاع‌رسانی درست انجام شود و یا افراد دغدغه‌مند شناسایی و ترتیب ملاقات داده شود، بسیاری از کارهای تحقیقاتی به سر انجام خواهد رسید.

۵. شرکت در اردوهای فرهنگی - تفریحی

شرکت خواص در این برنامه شاید بسیار دشوار باشد؛ اما ممکن و قابل اجراست. نسل جوان امروز به دنبال الگوی طبیعی و عملی است. جستجو در منابع مکتوب و مطالعه سیره دانشمندان و علماء خوب است؛ اما کافی نیست. اگر جوانان طلبه یا دانشجو با اساتید مورد علاقه خود به سفر علمی، زیارتی یا تفریحی بروند همواره رفتار و گفتار استاد را سرلوحه کار خود قرار می‌دهد. شاید در نگاه نخست این راه کار در قرن دوربین‌های باز و آزادی فضای مجازی ناممکن به نظر برسد؛ اما عمل به دستورات دین به عامل خود «در مقابل دیگران امنیت و مصونیت می‌دهد، وحدت و یگانگی و اخوت واقعی برقرار می‌کند، همان کاری که پیغمبران کرده‌اند» (مطهری، ۱۳۵۸ش: ج ۲۵، ۱۵۶). با این عملکرد جوان مسلمان عملاً یاد می‌گیرد چگونه رفتار کند و یا مطمئن می‌شود آنچه در کتاب‌ها خوانده قابلیت اجرایی دارد؛ چون استاد و مرید او عامل آن عمل است.

۶. فعالیت علمی - نوشتاری

اولین آیاتی که بر پیامبر ﷺ نازل شد دستور به خواندن آنچه نمی‌داند و نوشتن است (علق: ۳-۴). خداوند دو نعمت زبان و قلم را در دسترس بشر قرار داده تا دانشمندان از راه سخن گفتن و نوشتن مطالب، علم خود را به دیگران منتقل کنند و نسل‌های بعد، از نتایج معلومات و تحقیقات گذشتگان بهره‌مند گردند. زبان و قلم می‌تواند به عنوان دو پل ارتباطی میان متخصصان و عموم مردم جامعه باشد. تألیف کتاب‌های علمی، مقالات پژوهشی، تشکیل کانال، گروه در فضای مجازی، طراحی وبسایت و وبلاگ از جمله فعالیت‌های خواص در تبیین مسائل است.

نتیجه‌گیری

این نوشتار با رویکردی تحلیلی - انتقادی به واکاوی وظایف خواص شیعه در تبیین مفهوم انتظار و ارتقاء امید به آینده در نسل جوان پرداخته است. خداوند برای انتقال پیام خود به خلق پیامبران و امامان معصوم علیهم‌السلام را برگزید تا راه سعادت را به آنان نشان دهند؛ اما با توجه به رشد عقلی بشر مراتب رسالت را از پیامبران و امامان علیهم‌السلام و به علماء و خواص متخصص هر امتی واگذار نمود تا بتوانند با توجه به نیازها و مقتضیات زندگی انسان در آن دوره قوانین الهی را به مردم معرفی نمایند و هنگام بروز شبهه و تردید راهنمای‌شان باشند. در این دوره که هر فرد صاحب قدرت و نفوذ سعی در جذب مردم به عقاید باطل دارند، لازم است علماء و خواص شیعه همانند ابتدای رسالت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم با تمام امکانات در دسترس به تبلیغ و دفاع از دین اقدام نمایند.

منابع

نهج البلاغه

۱. ابراهیمی، یاسر؛ نیستانی، زهرا (۱۳۹۱ش)، منشور اخلاقی در عرصه فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات، قم: دانشگاه قم.
۲. ابن بابویه، محمد بن حسین (۱۳۶۲ش)، الخصال، قم: جامعه مدرسین.
۳. ابوالحمد، عبدالحمید (۱۳۸۲ش)، مبانی سیاست، تهران: توس.
۴. اخلاقی، عبدالرحیم (۱۳۹۶ش)، نگاهی به جامعه و سازمان‌های عصر ظهور و ویژگی‌ها و پیش‌فرض‌ها، قم: مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی رحمته‌الله.
۵. آرام اخوان حکیمی، احمد (۱۳۸۰ش)، الحیات، تهران: نشر اسلامی.
۶. پژوهشکده تحقیقات اسلامی (۱۳۸۶ش)، فرهنگ شیعه، قم: زمزم هدایت.
۷. تافلر، الوین (۱۳۹۱ش)، شوک آینده، ترجمه: حشمت‌الله کامرانی، تهران: سپند.
۸. جمعی از نویسندگان (۱۳۸۹ش)، نوسازی و تحول، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۹. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۸ش)، ادب فنای مهربان، تصحیح: محمد صفایی، قم: تسنیم.
۱۰. حسینی طهرانی، سید محمدحسین (۱۴۲۶ق)، امام‌شناسی، مشهد: علامه طباطبائی.
۱۱. حلی، ابن داود (۱۳۶۷ش)، سه رجوزه در کلام - امامت و فقه، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

۱۲. دهخدا، علی اکبر (۱۳۳۵ش)، لغت نامه، تهران: سیروس.
۱۳. راغب، حسین بن محمد (۱۴۰۲ق)، مفردات الفاظ القرآن، بیروت: الشامیه.
۱۴. رفیع، جلال (بی تا)، ارتجاع مدرن و رسالت ما، تهران: بعثت.
۱۵. ریترز، جورج (۱۳۸۸ش)، نظریه جامعه شناسی در دوران معاصر، بی جا: بی نا.
۱۶. صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم (۱۳۸۳ش)، شرح اصول کافی، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
۱۷. صفائی حائری، علی (۱۳۸۶ش)، از معرفت دینی تا حکومت دینی، قم: لیلۃ القدر.
۱۸. طباطبائی، محمدحسین (۱۳۷۸ش)، رسالت تشیع در دنیای امروز، قم: بوستان کتاب.
۱۹. طباطبائی، محمدحسین (۱۳۷۸ش)، سنن النبی ﷺ، تهران: بی نا.
۲۰. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲ق)، مجمع البیان، تهران: ناصر خسرو.
۲۱. عیسی نیا، رضا (۱۳۸۸ش)، درآمدی بر الزامات تحول در حوزه علمیه؛ روحانیت؛ تهدیدها و فرصت ها، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۲۲. قرشی، علی اکبر (۱۳۷۱ش)، قاموس قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۲۳. کریمی، محمدکاظم (۱۳۹۲ش)، روحانیت و اقتضائات جامعه معاصر، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۲۴. مجلسی، محمدباقر (۱۱۱۱ق)، بحار الانوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة اطهار، تهران: اسلامیه.
۲۵. مطهری، مرتضی (۱۳۵۸ش)، مجموعه آثار، تهران: صدرا.
۲۶. مطیعی طالقانی، سهریر (بی تا)، فرهنگ تربیت جوان، قم: روضۃ العباس.
۲۷. مقصودی، احسان (۱۳۶۱ش)، مبانی و کلیات فتنه، تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۲۸. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱ش)، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۲۹. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۶)، آیات ولایت در قرآن، قم: نسل جوان.
۳۰. ملکی راد، محمود (۱۴۰۱ش)، «کارکرد رفتاری و کنشی فرهنگ انتظار در تعمیق راهبرد مقاومت»، فصل نامه مشرق موعود، شماره ۶۱.
۳۱. موسوی خمینی، سید روح الله (۱۳۹۵ش)، صحیفه، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله.
۳۲. نجفی، محمدجواد (بی تا)، فتنه و آشوب های آخر الزمان، تهران: اسلامیه.